

Available online at <http://aran.garmian.edu.krd>

Aran Journal for Language and Humanities

<https://doi.org/10.24271/ARN.025-01-01-SC-15>

معرفی و طبقه بندی مجموعه اشیاء شیشه ای دوره اشکانی موزه کرمانشاه در ایران و موزه گرمیان در اقلیم کردستان

رضا مهرآفرین¹, سید رسول موسوی حاجی², روناک رستمی³, محمد علی کریم⁴

1- استاد گروه باستان شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، ایران

2- استاد گروه باستان شناسی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، ایران

3- دانشجوی دکتری باستان شناسی دوران تاریخی، گروه باستان شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، ایران

4- مموزه گرمیان، کلار، اقلیم کردستان، عراق

Article Info		Abstract: ساختن ظرف‌های شیشه‌ای به شکل کاربردی و تزئینی از دوره گذشته تا به امروز معمول بوده است. درایران از اوایل دوره عیلام تاکنون اشیاء شیشه‌ای از کاوش‌های علمی و غیر علمی به دست آمده است. اما نسبت به سایر داده‌های باستانی کمتر به تحقیق و پژوهش بروی آنها پرداخته شده است. با توجه به اینکه در موزه کرمانشاه و موزه گرمیان مجموعه اشیاء شیشه‌ای مربوط به دوره اشکانی وجود دارد. که تاکنون بصورت مشترک بروی آنها تحقیق و پژوهشی صورت نگرفته است. در این پژوهش با روش توصیفی تاریخی که بر مبنای مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای است. به طبقه بندی و گونه‌شناسی و مطالعه تکنیک ساخت، فرم و تزئینات آنها پرداخته می‌شود. این نمونه‌ها را می‌توان در سه گروه تنگه‌ها، کاسه‌ها و بطری‌ها طبقه بندی کرد. این ظرف شیشه‌ای قابل مقایسه با ظروف موزه‌های داخل و خارج از ایران که از محوطه‌هایی مانند گیلان، تل ماحوز، تل ابواسخیر در بین‌النهرین به دست آمده، می باشد. و نتایج تحقیق نشان می‌دهد احتمالاً در این دوره تجارت بین ایران-بین‌النهرین و مناطق شرق مدیترانه انجام شده است. علاوه بر این شیشه‌های دوره اشکانی دارای ویژگی‌ها، فرم‌ها و تکنیک‌های تزئینی خاصی است. که با توجه به مشابهت‌های موجود که می‌توان دریافت هنر شیشه‌گری این دوره بسیار متأثر از هنر شیشه‌گری هلنی می‌باشد. معرفی این نمونه‌ها می‌تواند در شناخت هنر شیشه‌گری دوره اشکانی بسیار موثر و مفید باشد.
Received	April 2025	
Accepted	May 2025	
Published:	August 2025	
Keywords		
کلید واژه: شیشه، موزه کرمانشاه، موزه گرمیان، دوره اشکانی.		
Corresponding Author		
reza.mehrafarin@gmail.com Seyyed_rasool@yahoo.com ronak_rostami@yahoo.com subarmuhamad68@gmail.com		

در ادوار مختلف تاریخی از شیشه به عنوان ابزار جنگی-اشیاء و ظروف تزئینی استفاده شده است. از دوران‌های بسیار دور شیشه‌های طبیعی خصوصاً ابسیدین¹، پومیس²، پرلیت³، که از سرد شدن گدازه‌های آتشفشان به وجود آمده وجود داشته است. و انسان از این طریق با نقش ذوب حاصل فرآیند شیشه با شفافیت و رنگ‌های گوناگون آشنا بوده است؛ به طوری که در دوران باستان تجارت وسیع و گسترده ی سنگ‌های طبیعی به صورت مهره -منجوق-قطعات تزئینی و ابزار نوک تیز برای دفاع و شکار بین قبایل و مردم تمدن‌های باستانی ساکن کناره شرقی مدیترانه-مصر - سوریه و بین‌النهرین دلیل این ادعاست. طبیعی است آغاز شیشه‌گری خاستگاه منطقه‌ای است که علاوه بر دانش فوق دارای مواد اولیه فراوان و طبیعی مانند ماسه و قلیا در کنار یکدیگر باشند (پورزرکان. 1389: 33). قدیمی‌ترین تاریخ استفاده از شیشه به عنوان یک ماده مستقل تقریباً به سه هزار سال پیش از میلاد بر می‌گردد، و مدارکی از ساخت شیشه به عنوان یک ماده مستقل در بین‌النهرین وجود دارد. اما در این منطقه از حدود 2000 پیش از میلاد، برای چندین قرن از شیشه فقط اشیاء کوچک از جمله مهره‌های ظریف ساخته می‌شد. و ظرفها تا قبل از 1500 پیش از میلاد ساخته نشد. در تعدادی از سایت‌های باستانی آسیا از قبیل "آلالاخ"⁴-نوزی⁵ - آشور⁶ و جدیدترین آنها تل الریمه⁷ تعدادی ظروف مربوط به اواخر قرن 16 پیش از میلاد به دست آمد. در حالی که در مصر ظرفهای ساخته شده از شیشه در ناحیه "توتمیس" به 1450-1504 پیش از میلاد بر می‌گردد. در آسیا از قرن 9 پیش از میلاد دو مرکز اصلی صنعتی وجود داشت، یکی سوریه و دیگری بین‌النهرین این مراکز احتمالاً به‌طور مجزا و مشخص بودند (Zerwick.1980:15). از اواخر قرن 4 پیش از میلاد، در نتیجه پی‌آمدهای سیاسی و اقتصادی پیروزی اسکندر تغییرات زیادی در نفوذ نسبی مراکز ساخت شیشه اتفاق افتاد. پس از سقوط هخامنشیان که در گسترش کالاهای شیشه‌ای افزایش کیفی آن سهم به سزایی داشت. و تنها در سوریه بود که به دلیل نزدیکی با امپراطوری رومی- بین‌النهرینی ادامه دهد. اما مراکز جدیدی در شمال شرق دریای مدیترانه و جزایر دریای "اژه" یعنی در دنیای امپراطوری روم پدیدار شد، که با توسعه صنعت شیشه‌گری و ارج گذاشتن به هنر پرشکوه آن همراه بود. در این دوره نقش‌های رومی روی ظرف‌های شیشه‌ای متنوع‌تر شد. و به موضوعات نقش‌کنده‌ها و هنر مجسمه‌سازی بسیار نزدیک شد. با اوج‌گیری هنر شیشه‌گری در روم بر اعتبار و ارزش اجتماعی شیشه‌گران افزوده شد. و در رده طبقات برجسته اجتماعی جای گرفتند. سیری در تاریخ شیشه در زمان‌های قدیم تا حدودی روشن نموده است. که ساختن شیشه در دو منطقه معمول بوده، یکی در مصر اوایل حکومت هجدهمین سلسله یعنی اندکی قبل از 1500 پیش از میلاد و دیگری در بین‌النهرین دلایل و شواهد نشان می‌دهد، که روش‌هایی در این منطقه پیدا شده و منجر به ساختن شیشه به عنوان یک ماده مستقل و مجزا از لعاب گردیده است. (فتاحی. 1377: 45)

هنوز بدرستی معلوم نیست که آیا ساختن شیشه در مصر تحت هنر بین‌النهرین بوده و یا مصریان خود آنرا اختراع کردند. قدیمی‌ترین قطعات شیشه‌ای به دست آمده از حفاری‌های باستان‌شناسی همگی متعلق به تپه‌های باستانی محدود در بین‌النهرین می‌باشد. تپه‌هایی مانند: آلالاخ، نوزی، آشور، تل‌ال‌ریمه که تاریخ آنها به نیمه هزاره دوم پیش از میلاد باز می‌گردد. و سر فیلیندر پیتیری در تل‌امرنا موفق به کشف قدیمی‌ترین کارگاه شیشه‌گری شد، که قدمتی در حدود قرن چهارم پیش از میلاد دارد. (دوما. 1362: 196). با توجه به اهمیت هنر شیشه‌گری در دوره‌های مختلف و همچنین تاکنون بر روی این مجموعه‌ها مطالعه و پژوهشی صورت نگرفته است. در این پژوهش سعی بر آن است که با طبقه‌بندی این نمونه‌ها و مقایسه با سایر ظروف شیشه‌های دوره اشکانی موزه‌ها و آثار به دست آمده از محوطه‌های دیگر باستانی پرداخته، آنها را معرفی و به شناخت هنر شیشه‌گری این دوره پرداخت. سوالاتی که در این پژوهش به آن پرداخته شده است. 1- آیا این ظروف مربوط به دوره اشکانی هستند؟ 2- آیا در دوره اشکانی ارتباط تجاری بین ایران و بین‌النهرین بخصوص شرق مدیترانه وجود داشته است؟

روش تحقیق

پژوهش حاضر با استفاده از روش تحقیق توصیفی - تاریخی بر مبنای مطالعات میدانی به صورت مشاهده مستقیم ظروف شیشه‌ای و طراحی از آنها در جهت مستندنگاری و مطالعات کتابخانه‌ای در جهت مطالعات تطبیقی و مقایسه آنها با ظروف شیشه‌ای سایر موزه‌ها انجام پذیرفته است.

سیر تحول شیشه‌گری در قبل و در دوره اشکانی

بر اساس مدارک تاریخی خاستگاه شیشه‌گری را در بین‌النهرین و منطقه‌ای که ماسه و قلیا در کنار هم قرار داشتند، جستجو کرد ساکنان این سطح و تمدن‌های اطراف آن، اولین تجربه‌های ساخت شیشه را انجام دادند. تمدن‌های مصر- سوریه و بین‌النهرین در مرکز این رقابت قرار دارند. اسکندریه مصر -دمشق-سوریه و نینوا در بین‌النهرین در آغاز این روند تاریخی به قطب‌های شیشه‌گری دوران باستان تبدیل شدند (باوری. 1390: 21). لوحه‌های پزشکی بابلی و به ویژه لوحه‌های فنی و دارویی آشوری در رابطه با صنعت شیشه‌گری سال 625 ق.م دلیل محکمی بر این که چنین صنعتی در همسایگی ایران وجود داشته و ایرانیان با آن آشنا شده‌اند (ولف. 1384: 15). در حفاری‌های لایه‌های عیلامی به صورت مهره و مجسمه‌های کوچک و بزرگ از جانوران به شکل بز- اسب- کبوتر- گراز- گوساله و سرهای کوچک برای گردنبند- دستبند- روکش خنجر- ظرف‌های کوچک و بزرگ و اشیاء بسیاری از خمیر شیشه به دست آمده است. همچنین عیلامی‌ها برای تزئینات

معماری نیز بخصوص درهای ورودی و خروج و محل گل میخ‌های تزئینی از خمیر شیشه استفاده می‌کردند (فوکای، 1377: 45). علاوه بر عیلام نقاط باستانی دیگر همزمان با عیلام نیز در ایران وجود دارد که نمونه‌هایی از آثار خمیر شیشه از آنها به دست آمده است. از جمله این محوطه‌ها می‌توان از تپه حصار دامغان (2800-1500 پیش از میلاد) نام برد (Schmidt, 1937: 229). از این محوطه باستانی تعدادی مهره از جنس گچ که بعضی از آنها اثراتی از لعاب دارند و نیز گردنبند از خمیر شیشه و سنگ بلور و خرده‌های شیشه کشف شده است. در میان اشیاء به دست آمده از مارلیک سه نمونه جام شیشه‌ای که به روش معروف به موزاییکی ساخته شده اند بدست آمد (نگهبان، 1372: 89). در ضمن کاوش‌های تپه حسنلو قطعاتی از شیشه موزائیک پیدا شد. براساس جدول تاریخ‌گذاری "دایسون" آنها در ویرانه‌های ساختمان سوخته شماره 2 یافت شده‌اند، که به دوره چهارم B IV حسنلو (حدود نیمه دوم قرن نهم ق. م) تعلق دارد (fukai, 1977: 11). Marcus, 1991: 545) نخستین سند نوشتاری درباره شیشه‌های هخامنشی نوشته‌ای از آریستوفانس نمایشنامه نویس یونانی است، او در نمایشنامه آرکانیناس (425 ق. م) به توصیف دربار هخامنشی پرداخته و اشاره می‌کند، که در دربار ایران از ظرف‌های شیشه‌ای برای نوشیدن استفاده می‌شده است (Barac, 1985: 57). این گفته آریستوفانس را یافته‌های اخیر در حفاری‌های باستان‌شناسی تخت جمشید اثبات می‌کند. در فاصله سالهای 1309-1314 خورشیدی هیئت باستان‌شناسی موسسه شرق شناسی شیکاگو به سرپرستی هرتسفلد در کاخ خزانه تخت جمشید حفاری کرد، و موفق شد قطعات شیشه‌ای مربوط به چندین ظرف را از دل خاک بیرون آورد. (علی اکبر زاده کرد میهنی، 1372: 37):

آگاهی ما در باره شیشه‌های دوران اشکانی و محدود و ناقص است. این مسئله به دلیل عدم وجود کاوش‌های کافی بر روی مناطق باستانی این دوران مهم از تاریخ ایران که یکی از طولانی‌ترین سلسله‌های ایرانی است، می‌باشد. تعدادی از شیشه‌های این دوره توسط دانشگاه توکیو در گورهای مربوط به دوره اشکانی و ساسانی در منطقه گیلان به دست آمده است. نمونه‌هایی نیز در شوش واقع در خوزستان و جوبین در استان گیلان به دست آمده است (فتاحی، 1377: 89). ظرف‌های این دوره به رنگ-نباتی-آبی روشن - تیره و سبز است. علاوه بر این تعدادی ظروف مربوط به دوره اشکانی چون کیش - سامره و تیسفون (مدائن)⁸ به دست آمده است. که در شناخت آگاهی‌ها و اطلاعات باستان‌شناسان و هنرشناسان دوره اشکانی بسیار موثر بوده است. هرچند در اوایل دوره اشکانی هنوز روش ساخت بنا بر ساختار دوران قبل یعنی فشردن در قالب و یا تراش بلوک شیشه‌ای بوده است (علی اکبر زاده کرد میهنی، 1373: 27). اما از سال‌های نخست میلادی با اختراع روش دمیدن برای ساخت ظرف‌های شیشه‌ای، استفاده از این روش در کارگاه‌های شیشه‌گری اشکانی رواج پیدا کرد. از کاوش‌های فرانسویان در سالهای 1897-1912 در محوطه باستانی ظروفی بدست آمده است. همچنین از کاوش‌های رومن گیرشمن در شوش در سال 1329 ه.ش ظروفی بدست آمد، که اکنون در مخزن موزه ملی ایران قرار دارد. این ظروف مربوط به دوره اشکانی می‌باشد. از کاوش‌های رومن گیرشمن در خارک در سال 1338 ه.ش (1969 میلادی) ظروف ویژه مواد آرایشی و یا بهداشتی از آرامگاه‌های قبرستان (قبر شماره 36، 5، 13، 23) بدست آمده است. جوبین در 45 کیلومتری جنوب رشت، و 4 کیلومتری جنوب کلورز و 12 کیلومتری رودبار قرار دارد. در سال 1966 پس از سه ماه کاوش (از نیمه بهار تا اواسط تابستان) باستان‌شناسان به بقایای باستانی رسیدند که به اواسط سده یکم قبل از میلاد بر می‌گردد. غاری شبیه یک آرامگاه مربوط به دوره اشکانی است. که از گودال‌های مدور و بیضی و چند ضلعی درون سنگ‌های آهک تشکیل شده است. تعدادی از این گودال‌ها چهار متر زیر زمین است. مرده‌ها پس از تشریفات در این اتاق‌ها دفن می‌شدند. مقابر اشکانی جوبین بسیار شبیه تدفین‌های کلورز است، از این مکان پیاله‌های شیشه‌ای به دست آمده است (صالح وند، 1391: 52).

تکنیک ساخت ظروف و اشیاء شیشه‌ای در دوران اشکانی

روش ساخت ظرف‌های شیشه‌ای از قرن اول میلادی

در قرن‌های اول میلادی که شیشه‌گری تقریباً در نیمه عمر خود بود. در سواحل شرق دریای مدیترانه‌ای یعنی سرزمین‌های قسطنطنیه و سوریه که قسمتی از امپراتوری روم بودند، انقلابی در ساخت ظرف‌های شیشه‌ای روی داد. که سیر تحول شیشه‌گری را سرعت بخشید. این انقلاب استفاده از روش دمیدن در شیشه برای فرم دادن به آن بود، این انقلاب در حقیقت اختراع بوری بود، به احتمال زیاد، اول در بابل و در نزدیکی‌های 200 پیش از میلاد و بعدها در مصر از این وسیله استفاده شده است. اختراع بوری از لحاظ اهمیت به پای چرخ سفالگری می‌رسد (ترنس مالونی، 1366: 75). با دمیدن دم‌های کوتاه از طریق یک مجرا به درون حباب گداخته از شیشه که سریعتر از روش هسته‌ای به شیشه فرم می‌دهد، موجب تولید انبوه ظرف‌های شیشه‌ای شد شیوه معمول ساخت ظرف‌های شیشه‌ای دوران اشکانی و تمام دوره ساسانی استفاده از روش دمیدن بود که به دو روش دمیدن در قالب و دمیدن آزاد صورت می‌گرفت (فوکای، 1377: 75).

1. دمیدن در قالب (قالب-دم) (برسی)

در این روش شیشه‌گر مقداری از خمیر مذاب شیشه‌ای را بوسیله لوله فلزی توخالی از درون کوره‌ها خارج کرده و درون قالب مورد نظر که می‌تواند از دو یا سه تکه مجزا درست شده است، قرار می‌داد. و با دمیدن سر دیگر لوله خمیر مذاب بوسیله هوایی که به آن وارد می‌شد، حجیم شده و به صورت حباب در می‌آید و زوایای قالب را پر می‌کرد. سپس با سرد شدن خمیره شیشه از جدار قالب جدا می‌شد، تا به تدریج سرد می‌شد (علی اکبر زاده کرد میهنی، 1366: 22) (تصویر شماره 1).

تصویر 1. روش ساخت دمیدن در قالب. www.rhenfit.delglass

2. دمیدن آزاد (فوتی)

در این روش ابتدا استاد شیشه ساز مقداری شیشه مذاب غلیظ را که به اصطلاح لقمه نامیده می شود، با میله دم که از جنس آهن توخالی است، بر می دارد. و آن را می چرخاند. سپس آخر میله دم در آن می دمد تا مانند بادکنک شود با نگه داشتن میله دم به شکل عمودی لقمه شکل گرفته و بر اثر وزنش بلندتر می شود (فوکاپی. 1377: 80).

فرم رایج ظروف دوره اشکانی

ظرف های دوره اشکانی را با توجه به نمونه های به دست آمده از ایران و خارج از ایران می توان به دو دسته ظرف های ساده و ظرف های دارای تزئین تقسیم بندی کرد. ظرف های ساده شامل ظرف های با شکل مکعب-استوانه ای- پیازی-کروی و شلجی می باشد. و ظرف های تزئین شده شامل ظرف های تزئین شده با نقش افزوده که این ظرف ها با نقش های افزوده تزئین شده اند. نمونه هایی از این نوع در جوبن گیلان و شوش خوزستان به دست آمده است. (علی اکبر زاده کرد میهنی. 1372: 42). ظرف هایی با تراش تزئینی نیز نوعی از ظروفی هستند که از لحاظ تراش به دو گروه تقسیم می شوند. تراش های شستی و یا چند ضلعی که با استفاده از قالب و یا چرخ تراش بدنه ظرف را تزئین می کنند. و چون تراش ها عمیق هستند بدنه ظرف ها نیز ضخیم می باشد. تراش های سطحی که پس از در آوردن ظرف از قالب و سرد شدن آن با استفاده از چرخ تراش، تراش های کم عمقی را بروی بدنه ظرف ایجاد می کنند. اشکال ایجاد شده هندسی و گاه گیاهی است، ظرف با تزئینات قالبی که پس از ریختن شیشه مذاب در قالب های با نقش های تزئینی، با اشکال هندسی مانند شیاری-مربع-دکمه ای و.... حاصل می شود. (همان: 49)

ظرف با زائده تزئینی، نوعی دیگر از تزئینات شیشه های دوره اشکانی است، که در دوره ساسانی کمتر مورد استفاده قرار گرفت. استفاده از زائده های برجسته به صورت پراکنده یا ردیف های منظم بدنه ظرف را تزئین می کند. تکنیک کار به این صورت است که در هنگام شکل گرفتن و تکمیل آن در حالی که هنوز شیشه گرم است، با یک وسیله انبر مانند به صورت نیشگونی تکه هایی از بدنه ظرف را کمی می کشند. (فوکاپی. 1377: 49)

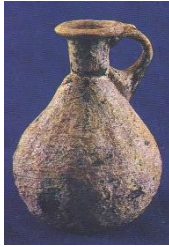
معرفی ظروف اشیاء شیشه ای موزه کرمانشاه و موزه گرمیان

در میان مجموعه ظروف شیشه ای موزه کرمانشاه ده ظرف و در موزه گرمیان پنج ظرف با فرم ها و تکنیک های تزئینی مختلف مربوط به دوره اشکانی است. این مجموعه را بر اساس فرم می توان در سه گروه بطری ها، تنگ ها، کاسه طبقه بندی نمود، و به بررسی و مطالعه انواع فرم ها و تزئینات بکار رفته روی آنها پرداخته می شود.

1. تنگ ها

تنگ به ظرفی پارچ مانند با شکمی برآمده و گردنی تنگ و لبه برجسته اطلاق می شود، که دارای یک دسته می باشند. تنگ های دوره اشکانی دارای بدنه گرد به شکل کدو تنبل با دسته بسیار کوتاه و لبه گرد آن لوله شده است، مشخص بودن محل اتصال گردن به بدنه به صورت یک درز از ویژگی های این دوره است، ظرف از طریق دمیدن ساخته می شود. و این درز در نتیجه پیوستن گردن و بدنه که جداگانه ساخته شده اند، ایجاد می شود (فوکاپی. 1377: 58) (تصویر 3).

در موزه کرمانشاه دو نمونه از این تنگ ها وجود دارد، که علاوه بر این ویژگی ها یک نمونه از این نوع تنگ ها دارای تزئینات شیاری که از روی بدنه آغاز می شود و به صورت عمودی تا کف ظرف ادامه دارد (تصویر 4) و یک نمونه نیز بدون تزئین است. دهانه نمونه ای دیگر از این تنگ ها به صورت شبدری است، که شباهت بسیار نزدیکی با فرم سفال های این دوره دارد (تصویر 5).

تصویر 4-تنگ با دهانه به بیرون برگشته

محل نگهداری موزه توکیو. (فوکای، 1377)

تصویر 3-تنگ با دهان به بیرون برگشته و بدنه کدویی شکل تصویر

محل نگهداری موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

تصویر 5-تنگ شیشه ای با دهانه شبدری

محل نگهداری موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

2. پیاله ها

پیاله ها نیز از فرم های رایج در این دوره هستند. که دارای کف تخت و دهانه باز می باشند، در مجموعه کرمانشاه دو نمونه وجود دارد، که یک نمونه بدون تزئین (تصویر 6) و یک نمونه نیز دارای خطوط شیاری به صورت مورب است (تصویر 7). این نمونه ها را می توان با پیاله های موزه رضا عباسی و موزه استراوس مقایسه کرد (تصویر 8).

تصویر 6-کاسه کف تخت و بدون تزئین محل نگهداری موزه اسلام آباد کرمانشاه (عکس از رستمی)

تصویر 8- کاسه با خطوط شیاری مورب
محل نگهداری موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

تصویر 7-کاسه کف تخت
رضاعباسی - (عکس از صالح وند، 1391)

تصویر 10- کاسه با خطوط شیاری مورب. محل نگهداری

مجموعه استراوس (staruss). (Whitehose, 2005:38)

تصویر 9- کاسه با خطوط شیاری مورب. محل نگهداری

مجموعه استراوس (staruss). (Whitehose 2005:38).

3. بطری ها

در میان مجموعه شیشه‌های هر دوره بطری‌ها با توجه به کاربری فراوان آنها بیشترین تعداد هر دوره را تشکیل می‌دهند، کاربری این گروه بیشتر برای نگهداری مواد آرایشی و تزئینی است، که دارای فرم‌ها و تزئینات مختلف هستند. و در چهار گروه 1- بطری‌ها با بدنه تقریباً استوانه ای و دهانه استوانه ای 2- بطری‌های با بدنه گرد و دهانه استوانه ای کوتاه 3- بطری‌ها با بدنه گرد و دهانه ای قیفی شکل 4- بطری‌های پایه دار قابل تقسیم بندی هستند. که در زیر به توصیف و مقایسه نمونه‌های هر گروه پرداخته می‌شود.

3. 1. بطری‌ها با بدنه استوانه ای و دهانه استوانه ای

این نمونه ظروف دارای بدنه تقریباً استوانه‌ای هستند، و دهانه آنها نیز به صورت استوانه‌ای و کمی به خارج برگشته و کف آنها تخت است (تصویر 11). در مجموعه کرمانشاه دو نمونه با این ویژگی‌ها در این گروه قرار می‌گیرند (تصویر 12)

تصویر 11- بطری با بدنه تقریباً استوانه ای و دهانه استوانه ای .

کمی به خارج برگشته (www.Ancinetglasss)

تصویر 12- بطری با بدنه تقریباً استوانه ای و دهانه استوانه ای .

کمی به خارج برگشته تزئینات خطوط شیاری عمودی، محل نگهداری موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

3-2. بطری با بدنه گرد و دهانه قیفی شکل

بطری‌هایی با این فرم دارای کف تخت، بدنه گرد، دهانه قیفی شکل و کمی به بیرون برگشته است (تصویر 15). یک نمونه از این بطری‌ها نسبت به سایر نمونه‌های بسیار کوچک است. و دارای تزئین شیاری عمودی روی بدنه است (تصویر 16)، سه ظرف در موزه کرمانشاه دارای این نوع فرم می‌باشند. که انواع تزئینات شیاری، نوارهای افزوده وزائده تزئینی روی آنها اجرا شده است. در موزه گرمیان نیز دو نمونه از این فرم شیشه‌ها موجود است که فاقد تزئین می‌باشد (تصاویر 17 و 18)

تصویر 16- بطری با بدنه تقریباً گرد و دهانه قیفی شکل
محل نگهداری- موزه کرمانشاه- (عکس از رستمی)تصویر 15- بطری با بدنه تقریباً گرد و دهانه قیفی شکل
محل نگهداری- موزه کرمانشاه- (عکس از رستمی)

تصویر 18- بطری با بدنه تقریباً گرد و دهانه قیفی شکل
محل نگهداری- موزه گرمیان - (عکس از محمد علی کریم)

تصویر 17- بطری با بدنه تقریباً گرد و دهانه قیفی شکل
محل نگهداری- موزه گرمیان- عکس از محمد علی کریم)

3 . 3. بطری با بدنه گرد کوتاه و گردن بلند

این فرم بطری دارای بدنه گرد و گردن بسیار بلند نسبت به بدنه است (تصویر 19). از این فرم یک نمونه در موزه کرمانشاه و سه نمونه در موزه گرمیان موجود می‌باشد. این بطری‌ها از فرم‌های رایج دوران اشکانی است، که ساخت آنها در دوران ساسانی نیز ادامه داشته است. از این نمونه بطری‌ها در اکثر موزه‌های ایران و خارج از ایران نگهداری می‌شود (تصویر 18).

تصویر 20- ظرف با بدنه گرد کوتاه و گردن بلند
محل نگهداری- موزه آبگینه- آرشو میراث فرهنگی- 1390

تصویر 19- با بدنه گرد کوتاه و گردن بلند تصویر
محل نگهداری- موزه کرمانشاه- (عکس از رستمی)

تصویر 22- ظرف با بدنه گرد کوتاه و گردن بلند
محل نگهداری- موزه گرمیان- (عکس از محمد علی کریم)

تصویر 21- با بدنه گرد کوتاه و گردن بلند تصویر
محل نگهداری- موزه گرمیان- (عکس از محمد علی کریم)

3 . 4. بطری با بدنه گرد و دهانه استوانه ای کوتاه

این نمونه دارای بدنه گرد و دهانه استوانه ای است (تصویر 19)، روی دو نمونه از این فرم بطری تزئینات شیاری و نوارهای افزوده اجرا شده است.

تصویر 19- ظرف با بدنه گرد و دهانه استوانه ای

محل نگهداری؛ موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

تزئینات بکار رفته در ظروف شیشه ای دوره اشکانی موزه کرمانشاه و گرمیان

در دوره اشکانی تزئینات مختلفی بر روی شیشه ها اجرا شده است. از جمله این تزئینات، تراش ها- رشته های افزوده- زائده های تزئینی- لکه های تزئینی- نقوش قالبی و تزئین پر مانند هستند. در دوره اشکانی و ساسانی نقوش بر جسته تزئینی با استفاده از قالب خلق شده است (فوکایی، 1371: 51).

1. تزئینات تزئینات شیاری

در این مجموعه کرمانشاه بیشتر تزئینات به صورت خطوط شیاری دار قالبی است که روی هر سه فرم تنگها، پیاله و بطری ها اجرا شده است. بر روی تنگها فقط یک نمونه تزئین شیاری وجود دارد و بقیه تنگها بدون تزئین هستند. خطوط شیاری نیز روی 2 نمونه بطری این دوره (تصویر شماره 20) اجرا شده است.

تصویر 20- بطری با تزئینات شیاری

محل نگهداری- موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

2. نوارهای افزوده

این نوع تزئین به صورت نوارهای افزوده روی ظرف ها ایجاد می شود، که از مشخصه های تزئینات دوره اشکانی است. روی یک نمونه از بطری ها نوار افزوده باریکی دور تا دور گردن ظرف را فرا گرفته است (تصویر 21). در نمونه ای دیگر نوار افزوده روی بدنه ظرف به صورت زیگزاگی اجرا شده است (تصویر 22).

صورت افقی تصویر 22- بطری با تزئینات افزوده نواری به صورت

زیگزاگی محل نگهداری موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

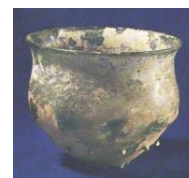
تصویر 21- بطری با تزئینات افزوده نواری به

محل نگهداری موزه کرمانشاه (عکس از رستمی)

یکی از تزئینات مهم ظروف دوره اشکانی زائده های تزئینی است. از این نمونه تزئین بروی پیاله ها ایجاد شده که در سایت های مهم باستانی به دست آمده است. این نوع زائده ها از برآمدگی روی بعضی از صدف های دریایی الهام گرفته شده است، و روش ساخت آنها درسوریه ابداع شده است. در قرون اولیه میلادی این شیشه ها به طور گسترده برای تزئین شیشه های سوری و رومی به کار رفته است، و ساخت این ظرف شیشه ای با این نوع تزئین از این دوران در این ایران رایج شده است (فوکاپی، 1372: 74). پیاله های با زائده تزئینی از حسنی محله در ایران (تصویر 23) و تل ماحوز در عراق و ام القیوان در امارات متحده عربی به دست آمده است. در موزه های توکیو و اوکایاما ژاپن، ویکتوریا آلبرت و بریتیش لندن، موزه اسلامی برلین، موزه ملی ایران نمونه هایی از این نوع ظروف شیشه ای نگهداری می شود. در این مجموعه این نوع تزئین بروی یک نمونه بطری اجرا شده است (تصویر 24).

تصویر 24- بطری با زائده تزئینی

تصویر 23- پیاله با زائده تزئینی محل نگهداری

موزه سابوروماتسوموتو- (فوکاپی 1372: 193)

محل نگهداری موزه کرمانشاه (عکس از رستمی، 1392)

نتیجه گیری

روند شیشه گری در ایران با دوره عیلام آغاز می شود که به صورت ساخت آثار کوچک شیشه ای جلوه کرد. در زمان هخامنشیان نیز با بهره گیری از روش تراش ظرفهای بسیاری ساخته شد. اما مدارک کافی دال بر اینکه ایران در زمان هخامنشیان به مرکز ساخت ظروف شیشه ای تبدیل شده باشد نیست. در اوایل قرون اولیه میلادی اختراع دم را می توان انقلابی در شیشه گری دانست، که ظروف شیشه ای را از انحصار طبقه ای خاص خارج کرد، که هم بر میزان تولید آن افزود و هم فرم آنرا دچار تحول و تنوع کرد. نزدیکی ویژگی های مشترک تزئین در ظروف شیشه های اشکانی و ساسانی به حدی است، که باید گفت دوره اشکانی مقدمه ای طولانی و اساسی شیشه گری ساسانی است. ظروف شیشه ای دوره اشکانی دارای فرم های متنوعی (کاسه ها، بطری ها و تنگها) است. کاربرد این ظروف بیشتر برای نگهداری مواد آرایشی و دارویی است، بروی ظروف دوره اشکانی تزئینات مختلفی از جمله تزئینات افزوده، شیاری و زائده تزئینی بکار رفته است. مجموعه ظروف شیشه ای کرمانشاه که شامل ده ظرف و مجموعه موزه گرمیان شامل پنج ظرف دوره اشکانی است، که با توجه به فرم آنها در سه گروه بطری ها -تنگ ها و کاسه ها تقسیم بندی شدند. که بیشتری تعداد ظروف در گروه بطری ها قرار گرفتند، اکثر ظروف بدون تزئین هستند. علاوه بر این روی آنها تزئینات مختلفی مانند تزئینات رشته های افزوده، تزئین شیاری و زائده تزئینی اجرا شده است. ظروف این مجموعه با بسیاری از ظروف موزه های داخل و خارج کشور قابل مقایسه است، که در می یابیم همه این ظروف مربوط به دوره اشکانی است. با توجه بررسی های انجام شده و یافت نمونه های مشابه در سایر موزه ها که از حفاری های علمی به دست آمده است، می توان فهمید که در دوره اشکانی ارتباط تجاری وسیعی بین ایران و مناطق بین النهرین و مناطق شرق مدیترانه وجود داشته است، و احتمال دارد با توجه به اینکه تاکنون کوره شیشه گری در محوطه های دوره اشکانی در ایران به دست نیامده است، اکثر این ظروف وارداتی باشند، و هنر شیشه گری ایران بسیار متأثر از شیشه گری هلنی است. مطالعه بروی ظروف شیشه دوره اشکانی به عنوان یکی از صنایع مهم این دوره می تواند در شناخت و معرفی این هنر و صنعت شیشه گری این دوره بسیار موثر و مفید باشد. که با مطالعه سایر ظروف شیشه ای موزه ها که تاکنون بروی آنها پژوهش علمی صورت نگرفته و معرفی نشده اند هرچه بیشتر در شناخت هنر شیشه گری این دوره و سایر دوره های دیگر و تحقیقات پژوهش گران نقش موثری را ایفا کرد.

1 – Obsidian

2-Pumice

3-pearli

4-آلاخ: (Alalakh) یا تل آنچانا، آلاخ، پایتخت پادشاهی فراموش شده موکیش در هزاره دوم پیش از میلاد است که در دره آموق در استان ختای، در نزدیکی آنتاکیه امروزی قرار دارد.

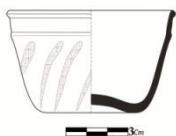
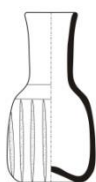
5-نوزی: به اِکدی (Gasur) شهری باستانی است واقع در بین النهرین و جنوب غربی شهر آراپخا (کرکوک امروزی). این شهر باستانی در مجاورت رودخانه دجله واقع شده است.

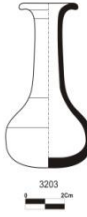
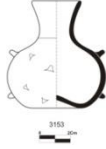
6-آشور: سرزمینی کهن در بخش میانی رود دجله و کوهستان‌های مجاور آن است. نخستین پایتخت آشور، شهر آشور در ساحل شرقی رود دجله در جنوب موصل امروزی است.

7-تل الریمه: یک تپه باستانی در استان نینوا، عراق است که تقریباً در ۸۰ کیلومتری (۵۰ مایلی) غرب موصل و نینوای باستانی در منطقه سنجار واقع شده است. گفته شده است که نام باستانی آن در هزاره دوم پیش از میلاد، کارانا یا رزما بوده است.

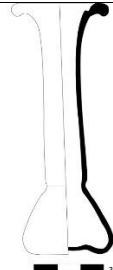
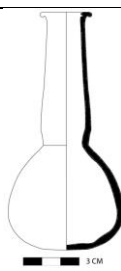
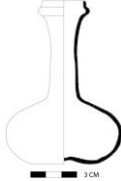
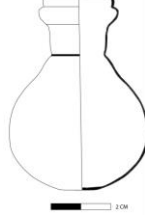
8-تیسفون: یا تیسپون: شهری باستانی، واقع در کرانه شرقی رود دجله، در حدود ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی بغداد در کشور عراق امروزی بود. این شهر برای بیش از ششصد سال پایتخت سلطنتی ایران باستان در دوران اشکانی و ساسانی بود تا اینکه در سال ۶۳۷ در نبرد مدائن به دست اعراب مسلمان افتاد.

جدول شماره 1-مقایسه ظروف شیشه ای دوره اشکانی موزه کرمانشاه

نمونه مورد مطالعه	طرح نمونه مورد مطالعه	نمونه قابل مقایسه	وجه تشابه
		 www.ancientglass.com	فرم و تزئینات
		 سفال دوره اشکانی (هرینگ، 1376: 131)	فرم
		 موزه رضا عباسی-ایران (صالح وند، 1391)	فرم و تزئینات
		 www.ancientglass.com	فرم و تزئینات

فرم و تکنیک ساخت	 موزه رضا عباسی - ایران (صالح وند، 1392)	 3203 0 20cm	
تزئینات	 (Whitehose, 2005:38)	 3153 0 2cm	
فرم و تکنیک ساخت	 محل نگهداری؛ موزه ملی ایران (صالح وند، 1391)	 30cm	
فرم و تکنیک ساخت و تزئینات	 www.ancientglass.com	 3135 0 20cm	

جدول شماره 2-مقایسه ظروف شیشه ای دوره اشکانی موزه گرمیان

وجه تشابه	نمونه قابل مقایسه	طرح نمونه مورد مطالعه	نمونه مورد مطالعه
فرم تکنیک ساخت	 www.ancient glass.com	 3 CM	
فرم تکنیک ساخت و تزئینات	 محل نگهداری موزه شوش. جعفری زاده. 1397	 2 CM	
فرم و تکنیک ساخت و تزئینات	 محل نگهداری: موزه ملی ایران صالح وند 1391	 3 CM	
فرم و تکنیک ساخت	 https://www.colorado.edu	 3 CM	
فرم و تکنیک ساخت	 http://www.ancientresource.com	 2 CM	

منابع:

1. پورزرقان، وحید. (1389). حفاظت و مرمت شیشه‌های تاریخی. مجله دانش و مرمت میراث فرهنگی، 61
- 2- ترنس مالونی، اف. جی. (1366). صنعت شیشه. ترجمه محمد رمضانی. چاپ اول. تهران: انتشارات گوتنبرگ
3. جعفری زاده، مسلم. (1397). مطالعه و تحلیل هنر شیشه‌گری دوره اشکانی (مطالعه موردی: داده‌های باستان‌شناختی محوطه‌های باستانی دشت خوزستان). پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
4. دوما، موریس. (1378). تاریخ صنعت و اختراع، ترجمه عبدالله ارگانی، جلد 1. تهران: انتشارات امیرکبیر
5. صالح‌وند، نوید. (1391). معرفی، بررسی و مطالعه ظروف شیشه‌ای دوره اشکانی (مجموعه‌های کارنشته موزه ملی و موزه رضا). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز.
6. علی‌اکبرزاده کرد مهبی، هلی. (1367). مجموعه شیشه مرز بازرگان. چاپ اول. تهران: موزه ملی. 7
7. فتاحی، حسین. (1377). ظرف‌های شیشه‌ای ساسانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس. 8
8. فوکای، شینجی. (1371). شیشه ایرانی، ترجمه آرمان شیشه‌گر. تهران: سازمان میراث فرهنگی استان تهران. 9
9. نگهبان، عزت‌الله. (1372). جام موزائیک مارلیک. مجله باستان‌شناسی و تاریخ، شماره 1 و 2 (پیاپی 13 و 14). تهران: مرکز نشر دانشگاهی. 10
10. هرینگ، ارنی. (1376). سفال ایران در دوره اشکانی، ترجمه حمیده چوبک. چاپ اول. تهران: سازمان میراث فرهنگی
11. ولف، هانس. ای. (1384). صنایع دستی کهن ایران، ترجمه سیروس ابراهیم زاده. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی
12. یآوری، حسین. (1390). شیشه‌گری دستی در ایران. تهران: انتشارا سوره مهر

Barag, D. (1985). Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum, Vol. I.

Fukai, S. (1977). Persian Glass. New York: Weatherhill.

Marcus, M. (1991). The Mosaic Glass Vessels from Hasanlu: A Study in Large-Scale Stylistic Trait Distribution. The Art Bulletin, 73(4), pp. 536–560.

Sono, T. and Fukai, S. (1964). Dailaman III: The Excavation of Hassani Mahale and Chalehuti. Tokyo: The Institute of Oriental Culture, The University of Tokyo.

Whitehouse, D. (2005). Sasanian and Post-Sasanian Glass. Museum of Glass, New York.

Zerwick, C. (1980). A Short History of Glass. Corning: Corning Museum of Glass.

Ancient Resource. (n.d.). Ancient Glass. Available at: <http://www.ancientresource.com> [Accessed 16 May 2025].

University of Colorado. (n.d.). Colorado.edu. Available at: <https://www.colorado.edu> [Accessed 16 May 2025].

Rhenfit. (n.d.). Delglass. Available at: <http://www.rhenfit.delglass> [Accessed 16 May 2025].

Ancient Glass. (n.d.). Available at: <http://www.ancientglass.com> [Accessed 16 May 2025]

Available online at <http://aran.garmian.edu.krd>

Aran Journal for Language and Humanities

<https://doi.org/10.24271/ARN.025-01-01-SC-15>

Introduction and Classification of the Parthian Period Glass Artifacts Collection of Kermanshah Museum in Iran and Garmian Museum in Kurdistan Region

Reza Mehrafarin ¹, Seyed Rasoul Mousavi Haji², Ronak Rostami ³, Mohammad Ali Karim ⁴

1-Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran, Iran

2- Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran, Iran

3- Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran, Iran

4- Garmian Museum. Kalar, Kurdistan Region, Iraq

Article Info		Abstract
Received	April 2025	Making glass containers in a functional and decorative way has been common from the past to the present. In Iran, glass objects have been obtained from scientific and non-scientific excavations since the early Elamite period. However, less research has been done on them than on other ancient data. Considering that there is a collection of glass objects from the Parthian period in the Kermanshah Museum and the Garmian Museum. So far, no joint research has been done on them. In this research, with a historical descriptive method based on field and library studies. Classification and typology and study of their manufacturing technique, form and decorations are discussed. These samples can be classified into three groups: jars, bowls and bottles. This glass container is comparable to the containers in museums inside and outside Iran that were obtained from sites such as Gilan, Tel Mahouz, and Tel Abu Askhir in Mesopotamia. And the results of the research show that probably during this period trade was carried out between Iran-Mesopotamia and the eastern Mediterranean regions. In addition, the glass of the Parthian period has special features, forms and decorative techniques. Considering the existing similarities, it can be understood that the glass art of this period was greatly influenced by the Hellenic glass art. Introducing these examples can be very effective and useful in understanding the glass art of the Parthian period.
Accepted	May 2025	
Published:	August 2025	
Keywords		
Keywords: Glass, Kermanshah Museum, Garmian Museum, Parthian period.		
Corresponding Author		
reza.mehrafarin@gmail.com Seyyed_rasool@yahoo.com ronak_rostami@yahoo.com subarmuhamad68@gmail.com		